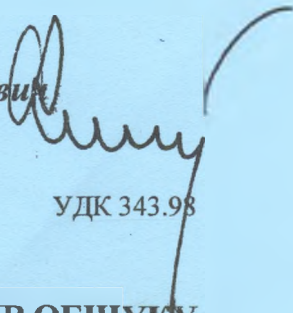

№ 833

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Денисюк Станіслав Федорович

УДК 343.98

СИСТЕМА ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ОБШУКУ

Спеціальність: 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 1999

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Незалежна Українська держава прагне до всебічного розвитку демократичних інститутів. Конституція України проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). В Основному законі держави закріплені гарантії свободи і недоторканності кожної людини, що повною мірою відповідають міжнародно-правовим стандартам. Суспільно-економічні перетворення в Україні вимагають реальної переорієнтації органів попереднього розслідування, прокуратури та суду з традиційно репресивних на органи, що діють за гуманістичними принципами.

Труднощі економічної перебудови, соціальна нестабільність у суспільстві, розбалансованість споживчого ринку впливають на стан криміногенної ситуації, на зростання злочинності та її організованих форм. Відповідно до вимог Указу Президента України від 5 серпня 1996 р. № 628 "Про додаткові заходи щодо зміцнення законності і правопорядку в Україні" Кабінетом Міністрів розроблено "Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки". Основним стратегічним завданням програми є удосконалення практичної діяльності відповідних органів по зміцненню правопорядку та законності.

Розкриття та розслідування злочинів неможливе без отримання певної доказової інформації. Специфічним є те, що кримінально-процесуальна діяльність пов'язана з вторгненням в особисте життя громадян, обмеженням у випадках, передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу.

Важливою слідчою дією, яка має чітко виражений примусовий характер і пов'язана з втручанням у приватне життя громадян, у сферу їх особистих інтересів, є обшук. Його проведення вимагає певних процесуальних гарантій, слідчої майстерності та професіоналізму. Разом з тим узагальнення слідчої практики свідчить про низьку результативність обшуків. Зокрема, вивчення протоколів обшуку за кримінальними справами про злочини, які вчиняються організованими

злочинними групами, показало, що тільки 42% проведених обшуків були ефективними. Неefективність обшуків пов'язана з недостатнім рівнем спеціальної підготовки слідчих, відсутністю сучасних наукових і методичних розробок і рекомендацій щодо тактики та процедури обшуку.

В криміналістичній теорії тактика обшуку не є певним чином диференційована, пропонувані окремі тактичні прийоми мають ізольований характер. Серед вчених-криміналістів відсутня єдність поглядів на сутність та зміст тактичних прийомів обшуку. Тому на сьогодні проблема формування тактичних прийомів проведення обшуку, визначення їх оптимальності залишається дискусійною.

Актуальність теми дисертаційного дослідження визначається необхідністю виявлення особливостей реалізації тактичних прийомів обшуку, їх функціональної залежності, динаміки застосування. Одна з найважливіших проблем цього дослідження полягає у встановленні об'єктивно існуючих зв'язків між тактичними прийомами, їх упорядкуванні (систематизації), побудові найбільш ефективних систем тактичних прийомів (тактичних комбінацій) у певних ситуаціях.

Таким чином, вибір теми дисертаційного дослідження обумовлений, з одного боку, необхідністю вдосконалення і підвищення ефективності проведення пошукових дій слідчим, з іншого - потребами практики в науково обґрунтованих рекомендаціях, створенні певних "алгоритмів", спрямованих на прийняття рішень і здійснення обшуку. Названі обставини дозволяють віднести проблеми, які розглядаються, до актуальних.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого і є складовою частиною цільової комплексної програми "Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної правової демократичної держави" (номер держреєстрації 0186.0.099031).

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми тактики обшуку на теперішній час недостатньо висвітлені в криміналістичній літературі. Сьогодні в Україні відсутні монографічні роботи, які б були присвячені проблемам проведення обшуку. В історичному плані як фундаментальні дослідження проблематики обшуку можна назвати

кандидатську дисертацію Є.М.Ліфшиця "Тактика и техника производства обыска на предварительном следствии" (1954 р.) та роботу О.Р.Радинова "Обыск и выемка" (1961 р.). Разом з тим необхідно зазначити, що названі дослідження та їх рекомендації є теоретично застарілими, не відповідають сучасним умовам боротьби зі злочинністю, в окремих випадках суперечать чинному законодавству.

Теоретичну базу даного дисертаційного дослідження склали наукові праці вчених-криміналістів України та інших держав, які працювали в галузі тактики проведення окремих слідчих дій. Це Ю.П.Аленін, В.П.Бахін, Р.С.Белкін, В.Є.Богінський, О.М.Васильєв, Ф.В.Глазирін, В.Г.Гончаренко, А.В.Дулов, Л.Л.Канєвський, Л.М.Карнеєва, В.П.Колмаков, В.С.Комарков, В.І.Комісаров, В.О.Коновалова, М.В.Костицький, В.С.Кузьмічов, В.Г.Лукашевич, Г.А.Матусовський, І.В.Постіка, М.І.Порубов, О.Р.Радинов, М.В.Салтєвський, М.О.Селиванов, В.В.Тищенко, В.Ю.Шепітько, І.М.Якимов, Н.А. Якубович та ін.

Роботи названих та інших авторів мають важливе значення, а їх висновки стосуються окремих криміналістичних аспектів теорії та практики провадження окремих слідчих дій, у тому числі й обшуку. Разом з тим можна констатувати відсутність на теперішній час теоретичної концепції тактики обшуку, розробки найбільш доцільних тактичних прийомів пошукових дій та їх відповідних систем.

Мета і завдання дослідження. Дослідження має за мету на підставі основних положень теорії криміналістики, узагальнення й аналізу слідчої практики встановити ситуаційні і функціональні залежності тактичних прийомів обшуку, упорядкувати їх у відповідні системи і підсистеми.

Відповідно до вказаної мети були поставлені і вирішені такі завдання: 1) узагальнити основні положення теорії та практики проведення обшуку і використати їх для розробки тактичних прийомів; 2) на основі вивчення й узагальнення матеріалів кримінальних справ, протоколів обшуку, анкетування та інтерв'ювання слідчих, опублікованих матеріалів слідчої практики встановити найдоцільніші тактичні прийоми обшуку і особливості їх застосування; 3) дослідити сутність обшуку і можливості його використання в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю; 4) визначити особливості

підготовчих дій і прогностичної діяльності слідчого при провадженні обшуку; 5) визначити ситуаційну обумовленість тактики обшуку; 6) систематизувати тактичні прийоми обшуку і побудувати їх системи (тактичні комбінації).

Об'єктом наукового дослідження є: законодавство, що регулює процесуальний порядок проведення обшуку, інших слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; практика діяльності слідчих по застосуванню тактичних прийомів обшуку.

Предметом дослідження є тактика провадження обшуку, найбільш раціональні й ефективні способи її здійснення, взаємозв'язки і взаємообумовленість прийомів.

Методологічну основу дисертації складають положення теорії пізнання і загальної теорії криміналістики. У процесі дослідження були застосовані формально-логічний, системно-структурний, порівняльний, функціональний, історико-правовий, статистичний та інші методи пізнання. При написанні роботи використано літературні джерела у галузі філософії, соціології, психології, кримінального процесу, криміналістики, теорії управління та інших.

Правовою основою дисертаційного дослідження послужили: Конституція України, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України, Закони України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про міліцію", "Про прокуратуру", "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів", "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", інші нормативні акти, що регулюють організацію і діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають: результати анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури та МВС різних областей України, що проводилися за спеціально розробленими методиками (опитано 250 чол.); результати узагальнення кримінальних справ та вивчення протоколів обшуку за кримінальними справами про злочини, які вчиняються організованими злочинними групами за 1993-1998 рр. (узагальнено 200 справ); результати узагальнення та аналізу опублікованих матеріалів слідчої практики.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що дана дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, у якому на базі основних положень теорії криміналістики та сучасної слідчої практики розглянуто тактику обшуку і можливості побудови і використання системи тактичних прийомів пошукових дій.

У роботі обґрунтовується низка положень, висновків та рекомендацій, що мають важливе теоретичне і практичне значення: 1) визначаються поняття, ознаки та функції обшуку; 2) здійснюється аналіз різних видів обшуку та пропонується їх характеристика; 3) пропонується класифікація об'єктів обшуку; 4) досліджується специфіка використання обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю; 5) розглядається необхідність певних підготовчих заходів і прогностичної діяльності слідчого при обшуку; 6) обґрунтовується положення про те, що використання тактичних прийомів обшуку ситуативно обумовлено; пропонується класифікація ситуацій обшуку; 7) розглядається сутність тактичного ризику при здійсненні пошукових дій; 8) аргументується важливість класифікації і систематизації тактичних прийомів обшуку; 9) доводиться доцільність упорядкування тактичних прийомів відповідно до існуючих між ними зв'язків та ефективність їх комплексного використання; 10) досліджується можливість побудови систем тактичних прийомів обшуку(тактичних комбінацій); 11) пропонуються типові системи (підсистеми) тактичних прийомів обшуку; 12) встановлюється зв'язок обшуку з іншими слідчими діями і оперативно-розшуковими заходами; доводиться необхідність використання тактичних операцій "груповий обшук", "допущення обшуку з негативним результатом", "обшук-затримання".

Виходячи з викладеного, **на захист виносяться:**

- 1) теоретичні основи тактики обшуку в криміналістиці;
- 2) основи побудови та реалізації системи тактичних прийомів обшуку.

Теоретична та практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що положення, висновки, пропозиції та рекомендації, викладені в дисертації, значно поглиблюють теоретичні основи криміналістичної тактики і створюють передумови для подальшої розробки тактики окремих слідчих дій на підставі формування типових систем тактичних прийомів. Дана робота містить теоретичні та

методичні рекомендації, які можуть бути використані в практичній діяльності слідчих працівників. Запропоновані типові системи тактичних прийомів обшуку мають надавати їм організаційну та методичну допомогу.

Матеріали, положення і висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в навчальному процесі юридичних вузів України, при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних і методичних посібників.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, подана і обговорена на засіданні кафедри, схвалена нею і рекомендована до захисту.

Основні положення дисертації обговорювалися на: 7-й Міжнародній конференції з питань нігерійської злочинності (м. Форт-Уерт, штат Техас, США, 1998 р.); науково-практичній конференції "Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю" (м. Харків, 1997 р.); міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності" (м. Харків, 1998 р.); міжнародному науково-практичному семінарі "Фінансова злочинність" (м. Харків, 1999 р.).

За результатами дисертаційного дослідження на адресу Міністерства внутрішніх справ України надіслано доповідну записку з метою впровадження рекомендацій в практику слідчих працівників. Пропозиції дисертанта знайшли застосування в слідчих органах прокуратури та УМВСУ м. Харкова та Харківської області.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 3 наукових статтях та 1 тезах наукової доповіді.

Структура дисертації. Загальний обсяг дисертації 166 с. Робота складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (191 найменування), двох додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, визначаються мета та завдання дослідження, його методологічна

основа, розкриваються практичне і теоретичне значення роботи, її новизна, характеризуються положення, що виносяться на захист.

Розділ перший "Сутність обшуку: кримінально-процесуальні і криміналістичні проблеми" складається з чотирьох підрозділів, присвячених розгляду найбільш загальних питань, пов'язаних з визначенням поняття обшуку, його місця в системі слідчих дій, функціональної спрямованості, основних об'єктів пошуку, особливостей використання в сучасних умовах.

Під час дослідження автор розмежує такі поняття, як "пошук", "розшук" і "обшук". На підставі аналізу теоретичних джерел в роботі визначаються найбільш суттєві ознаки обшуку, встановлюється його відмінність від оперативно-розшукових заходів, інших слідчих та адміністративно-процесуальних дій. Проведення обшуку пов'язано з певними порушеннями прав громадян на недоторканність особи (її житла та ін.), при його проведенні необхідно дотримуватись встановлених законом гарантій. Головна відмінність обшуку від інших слідчих дій полягає в його примусовому і пошуковому характері.

В дисертаційному дослідженні аналізуються різні визначення поняття обшуку. На думку автора, обшук - це слідча дія, яка передбачає примусове обстеження різних об'єктів з метою відшукування предмета пошуку, що має значення для встановлення істини по справі.

Обшук - це складна слідча дія. Вона займає проміжне становище в класифікації таких дій на вербальні і невербальні. Дана дія може мати елементи взаємодії з обшукуванням, а може характеризуватися її відсутністю.

Дослідження сутності обшуку передбачає необхідність розгляду його функцій. Функції обшуку, їх зміст та структура дозволяють розкрити особливості даної слідчої дії, встановити її найбільш суттєві риси. Дисертант пропонує на розгляд такі функції обшуку, як пізнавальна, пошукова, прогностична і комунікативна. В роботі наведена стисла характеристика кожної з названих функцій.

При дослідженні об'єктів, що мають значення в ході обшуку, автор виходить з того, що існує два основних їх роди: а) об'єкти пошукової діяльності (або об'єкти пошуку) - це те, що необхідно відшукати, виявити (знаряддя злочину, речі і цінності, добуті злочинним шляхом, інші предмети і документи, що мають значення для встановлення істини по справі, тощо); б) об'єкти обшуку - це те, щодо

чого (або кого) здійснюється обстеження (певне приміщення, місце або яка-небудь особа).

В дисертації на підставі вивчення криміналістичної і кримінально-процесуальної літератури, аналізу кримінально-процесуального законодавства, узагальнення слідчої практики пропонується наступна класифікація об'єктів пошуку: 1) залежно від характеру попередньої інформації про об'єкт пошуку (а) індивідуально визначені об'єкти; б) об'єкти, відомості про які можуть вказувати лише на їх родову (групову) належність; в) випадково виявлені об'єкти); 2) залежно від форми вказівки в законі (а) прямо передбачені і названі в КПК України як об'єкти; б) віднесені до "інших предметів і документів", що мають значення для встановлення істини по справі; в) які є вилученими із законного обігу; г) які вилучаються з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна); 3) залежно від природи шуканого (а) предмети, що можуть служити речовими (або письмовими) доказами: знаряддя і засоби вчинення злочину; предмети, на які було спрямоване злочинне посягання; предмети, що мають на собі сліди злочину; предмети, використані для приховування злочину і злочинця; інші предмети, що знаходяться у певному зв'язку зі злочинном; різного роду документи; б) предмети і документи, заборонені до обігу: предмети за виготовлення, зберігання і збут яких передбачено кримінальну відповідальність; предмети, які придбаються тільки за спеціальними дозволами; в) предмети і документи, що можуть бути доказами у іншій кримінальній справі; г) речі і цінності, добуті злочинним шляхом; г) цінності або майно обвинуваченого чи підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації; д) особи, які переховуються від слідства і суду; е) особи, яких приховують в тих чи інших місцях; є) трупи або частини розчленованого трупа).

На думку дисертанта, об'єкти обшуку теж можуть бути систематизовані і подані у такому вигляді: 1) певні приміщення (жилі приміщення; нежилі приміщення; приміщення дипломатичних представництв); 2) інші місця (ділянки місцевості; транспортні засоби); 3) особи (одяг, взуття та інші носильні речі; тіло живої людини).

В процесі дослідження обґрунтовується теза щодо можливості класифікації обшуків на ті чи інші види за різними підставами: 1) залежно від виду злочину (обшук при розслідуванні вбивств; обшук при розслідуванні розкрадань державного або колективного майна; обшук при розслідуванні крадіжок; обшук при розслідуванні контрабанди тощо); 2) залежно від етапу розслідування (обшук на початковому етапі розслідування; обшук на наступному етапі розслідування); 3) залежно від принципу повторності (первинний і повторний); 4) залежно від принципу одночасності (груповий і одиночний); 5) залежно від характеру об'єктів обшуку (обшук приміщень: жилих, нежилых, приміщень дипломатичних представництв; обшук ділянок місцевості; особистий обшук; обшук транспортних засобів); 6) залежно від характеру об'єктів пошуку (обшук, спрямований на виявлення предметів, що можуть служити речовими (або письмовими) доказами; обшук, спрямований на виявлення предметів і документів, заборонених до обігу або які можуть бути доказами в іншій кримінальній справі; обшук, спрямований на виявлення речей і цінностей, добутих злочинним шляхом; обшук, спрямований на виявлення цінностей і майна обвинуваченого чи підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації; обшук, спрямований на виявлення осіб, які переховуються від слідства і суду; обшук, спрямований на виявлення осіб, яких переховують в тих чи інших місцях; обшук, спрямований на виявлення трупів або частин розчленованого трупа); 7) залежно від обсягу обстеження об'єктів обшуку (основний і додатковий обшуки).

В роботі запропоновано характеристику окремих видів обшуку. Дисертант, базуючись на літературних джерелах та слідчій практиці, зробив спробу визначити особливості обшуку відповідно до його виду, узагальнив рекомендації щодо специфіки процедури, послідовності та порядку проведення пошукових дій.

Особлива увага в даному розділі приділяється визначенню особливостей використання обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю. Аргументується важливість проведення обшуків у системі слідчих дій при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Автор обґрунтовує доцільність використання тактичних операцій: "груповий обшук", "обшук-затримання", "допущення обшуку з негативним результатом". В роботі визначається їх сутність і можливості застосування.

Розділ другий "Підготовка до обшуку" містить два підрозділи, в яких досліджуються підготовчі заходи до проведення обшуку та прогностична діяльність слідчого при підготовці до пошукових дій.

Успіх обшуку багато в чому визначається ретельністю підготовки до його проведення. Підготовка до обшуку являє собою систему заходів організаційного характеру. Аналіз криміналістичної літератури і результати інтерв'ювання слідчих прокуратури і МВС України дозволили дисертанту зробити висновок, що найбільш важливими елементами підготовки до обшуку є такі: 1) вивчення матеріалів кримінальної справи; 2) збирання орієнтуючої інформації; 3) визначення кола учасників обшуку; 4) підготовка науково-технічних засобів; 5) планування обшуку. В дисертації розглянуто специфіку окремих елементів підготовки до проведення обшуку.

Обґрунтовується думка про те, що у розмежуванні підготовчих заходів за таким чинником, як їх здійснення "до прибуття на місце обшуку" і "з моменту прибуття" немає необхідності. Автор вважає, що такий поділ має надто умовний характер. Коли і де будуть виконані підготовчі дії, залежить від низки чинників.

При підготовці до обшуку суттєве значення має вивчення й аналіз матеріалів кримінальної справи. Роботу над матеріалами справи доцільно починати з первинних даних, покладених в основу порушення кримінальної справи. До проведення обшуку з можливою повнотою повинні бути зібрані і вивчені дані про об'єкти пошуку: їх характер і ознаки, кількість, зовнішній вигляд, форму, розміри та індивідуальні ознаки. Джерелами таких даних можуть бути: протокол огляду місця події, свідчення потерпілого і свідка, відомості, отримані від підприємств, установ, організацій і посадових осіб, висновки експертів та ін.

У роботі акцентується увага на такому елементі підготовки до обшуку, як збирання орієнтуючої інформації. Збирання орієнтуючих відомостей включає одержання інформації про умови майбутнього обшуку, об'єкти пошуку, особу обшукуваного. Так, дані про особистість обшукуваного, на думку дисертанта, можуть включати такі групи ознак: 1) соціально-демографічні: соціальний стан, освіта, професія, фах, рід занять, виробничий стаж, взаємовідносини в колективі, родинний стан, склад родини, дані про близьких членів родини, найближче побутове оточення, зв'язки, знайомства та ін.;

2) соціально-біологічні: стать, вік, стан здоров'я (наприклад, фізичні вади, спадковий алкоголізм тощо); 3) соціально-психологічні: моральні (погляди, переконання, прагнення, життєві сподівання та ін.); інтелектуальні (обсяг знань, рівень розумового розвитку, життєвий досвід тощо); емоційні (сила, врівноваженість, особливості нервових процесів - темперамент, ступінь емоційної збудливості, сила і темп реакцій на різні подразники та ін.); вольові (цілеспрямованість, витримка, самовладання, рішучість та ін.); 4) девіантні (вживання алкоголю, наркотиків, схильність до суїцидальної поведінки, наявність судимостей тощо).

На підставі аналізу кримінально-процесуального законодавства в дисертації визначається коло можливих учасників обшуку. Автор підтримує позицію про необхідність поділу усіх учасників обшуку на обов'язкові і необов'язкові.

У роботі акцентується увага на необхідності оснащення слідчо-оперативної групи науково-технічними засобами. Їх використання є ситуаційно обумовленим. Слідчий залежно від особливостей обшуку на свій розсуд, з урахуванням найбільшої раціональності обирає відповідні технічні засоби і прийоми.

На думку дисертанта важливим етапом підготовки до обшуку виступає планування. Планування обшуку завжди передбачає здійснення прогностичної функції, це синтез, концентрований вираз його підготовки. В роботі запропоновано варіант форми розгорнутого плану обшуку.

У дисертації докладно розглянуто особливості прогностичної діяльності слідчого при підготовці до обшуку. Це стосується, насамперед, визначення достатності підстав до проведення обшуку. Достатні (фактичні) підстави - це певна сукупність фактичних даних, що вказує на приховання в тому чи іншому місці предметів або документів, що мають значення для справи. Слідчий здійснює аналіз таких даних і доходить висновку про доцільність або недоцільність проведення пошукових дій, про наявність у обшукуваному місці або в обшукуваних осіб предмета пошуку.

У процесі підготовки обшуку слідчий прогнозує можливі ситуації обшуку. Таке прогнозування залежить від можливостей застосування

тактичних прийомів (їх систем), обрання відповідної тактичної платформи. Дисертант вважає, що в основі прогнозування ситуацій обшуку лежать такі чинники: а) якість і обсяг доказової інформації, що є в розпорядженні слідчого; б) дані про особу обшукуваного; в) типові моделі ймовірної поведінки обшукуваного.

При підготовці до обшуку суттєву допомогу слідчому повинно надати рефлексивне мислення. Використання рефлексії при обшуку дозволяє відтворити мисленеву модель, сприяє визначенню напрямків пошуку інформації. Автор обґрунтовує думку про те, що існує рефлексивна взаємодія між слідчим і обшукуваним, ефективність якої визначається "рангом рефлексії".

Розділ третій "Особливості тактики обшуку" складається з трьох підрозділів, в яких розглядаються ситуаційна обумовленість тактики обшуку, проблема класифікації і систематизації тактичних прийомів пошукових дій, здійснюється побудова їх систем і підсистем (тактичних комбінацій).

У роботі аналізується різні погляди щодо сутності слідчої ситуації в її широкому і вузькому розумінні (Р.С.Белкін, І.Ф.Герасимов, О.Н.Колесниченко, М.В.Салтевський та ін.). Дисертант поділяє погляди тих вчених-криміналістів, які розглядають слідчу ситуацію у вузькому значенні: сукупність інформаційних даних на тому чи іншому етапі розслідування. На слідчу ситуацію можуть впливати об'єктивні і суб'єктивні чинники, в силу яких може відбуватися її зміна.

Під час дослідження встановлюється зв'язок між слідчою ситуацією і тактикою обшуку (обранням тактичних прийомів). Слідча ситуація має важливе тактичне значення, вона активно впливає на вибір тактичних прийомів пошуку.

В дисертації запропоновано аналіз різних підстав класифікації слідчих ситуацій, що наведені в криміналістичній літературі. На думку автора, необхідно розрізняти слідчі ситуації і ситуації слідчої дії (обшуку). Результати анкетування слідчих прокуратури і МВС України, а також аналіз вивчення протоколів обшуку за кримінальними справами дозволили виділити типові блоки ситуацій обшуку.

Автором обґрунтовується положення про те, що існує співвідношення і взаємозв'язок між слідчою ситуацією і

використанням чинника раптовості. Динамізм слідчої ситуації впливає на рівень раптовості.

Обшук у багатьох випадках проводиться в ситуації тактичного ризику, коли допускається імовірність настання негативних наслідків. Дисертант приділяє увагу з'ясуванню тих чинників, що впливають на рівень тактичного ризику, визначає можливість його мінімізації. Мінімізації тактичного ризику при обшуку повинні сприяти: 1) типізація ситуацій обшуку і пропозиції алгоритму дій слідчого в тих чи інших ситуаціях; 2) розробка типових систем тактичних прийомів (тактичних комбінацій), що є найбільш доцільними у певних ситуаціях; 3) пропозиції комплексу тактичних прийомів слідчому як ефективних під час проведення обшуків; 4) маневрування тактичними засобами, заміна тактичної платформи слідчим.

У роботі досліджуються різні погляди на сутність тактичних прийомів обшуку (І.М.Лузгін, О.Р.Ратинов, З.Г.Самошина, І.Ф.Крилов та ін.) і можливість їх поділу на певні види. Дисертант на підставі вивчення літературних джерел, аналізу результатів анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури і МВС України зробив спробу класифікувати тактичні прийоми обшуку: 1) за функціональною спрямованістю: тактичні прийоми, що виконують пошукову функцію; тактичні прийоми, що виконують комунікативну функцію; 2) за об'єктом спрямованості: тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на обшукуваного; тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріальної обстановки; 3) за широтою використання: тактичні прийоми, що використовуються тільки при проведенні обшуку; тактичні прийоми, що використовуються при проведенні різних слідчих дій; 4) за особливостями реалізації: тактичний прийом реалізується безпосередньо й одноосібно слідчим; тактичний прийом реалізується з розподілом ролей слідчо-оперативною групою; 5) за характером інформації: тактичні прийоми, які засновані на словесній інформації; тактичні прийоми, які засновані на матеріалізованій інформації; тактичні прийоми, які засновані на логіко-мисленевій інформації; 6) за характером слідчої ситуації: тактичні прийоми, що диференціюються залежно від виду ситуації обшуку.

Дисертантом приділена значна увага систематизації тактичних прийомів обшуку. Це більш високий етап їх пізнання. Систематизація

пов'язана з об'єднанням тактичних прийомів у працюючі комплекси, де кожний компонент (спосіб дій) перебуває у певній послідовності, займає відповідне місце і виконує покладені на нього функції. Важливим етапом у систематизації тактичних прийомів виступає побудова їх систем. Автор торкається дискусійного питання про співвідношення понять "система тактичних прийомів" і "тактична комбінація".

Під час дослідження виявлено властивості типових систем тактичних прийомів (ситуаційна обумовленість, цільова спрямованість, гнучкість, структурність, ієрархічність). На думку автора, найбільш доцільно виділяти такі системи тактичних прийомів обшуку: 1) спрямовану на спілкування з обшукуваним; 2) спрямовану на здійснення пошукових дій. Названі системи мають різну спрямованість і своєрідність застосування.

За своїм складом система прийомів характеризується наявністю відповідних елементів, запропонованих у найбільш доцільній послідовності. Так, у рамках системи тактичних прийомів, яка спрямована на спілкування з обшукуваним, запропоновані такі тактичні комбінації: а) що сприяє усуненню "перешкод" і протидії обшукуваного; б) що стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим; в) що сприяє встановленню психологічного контакту з обшукуваним і одержанню від нього пошукової інформації. Названі тактичні комбінації включають до свого складу певні елементи - найбільш раціональні тактичні прийоми.

Зокрема, тактична комбінація, що стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим, охоплює: 1) словесну розвідку; 2) залучення обшукуваного до діяльності; 3) постановку "нейтральних" запитань; 4) постановку уточнюючих запитань; 5) демонстрацію окремих об'єктів пошуку. Результати анкетування слідчих прокуратури і МВС України показали, що до названої тактичної комбінації опитані відносять: словесну розвідку (64% слідчих); залучення обшукуваного до діяльності (52%); постановку "нейтральних" запитань (48%); постановку уточнюючих запитань (36%); демонстрацію окремих об'єктів пошуку (22%); інше (8%). Запропоновану послідовність у розміщенні тактичних прийомів як найбільш доцільну відзначили 28 % практичних працівників.

В дисертації сформовано систему тактичних прийомів, яка спрямована на здійснення пошукових дій. До її складу віднесені: 1) вивчення об'єкта обшуку; 2) аналіз обстановки місця обшуку; 3) орієнтація на професійні навички обшукуваного; 4) використання можливостей типових аналогів; 5) аналіз ознак предмета пошуку; 6) зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця обшуку; 7) аналіз окремих ділянок приміщення (місцевості); 8) аналіз окремих об'єктів з метою встановлення демаскуючих ознак; 9) аналіз виявлення слідів та їх ознак; 10) зіставлення виявленого предмета з ознаками шуканого; 11) зіставлення однакових предметів між собою. Результати анкетування слідчих прокуратури і МВС України показали, що, на думку практичних працівників, до тактичних прийомів, які сприяють пошуку схованих об'єктів належать: орієнтація на професійні навички обшукуваного (відзначили 62% опитаних); аналіз окремих ділянок приміщення (56%); вивчення об'єкта обшуку (48%); зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця обшуку (46%); аналіз виявлених слідів та їх ознак (46%); аналіз ознак предмета пошуку (42%); зіставлення однакових предметів між собою (42%); використання можливостей типових аналогів (38%); інші (22%).

У висновках роботи сформульовані основні положення розробленої дисертантом концепції щодо вдосконалення тактики обшуку, формування систем тактичних прийомів, викладені загальні підсумки та результати проведеного дослідження.

Основними результатами дисертаційного дослідження, на думку автора, є: визначення сутності обшуку та його функціональної спрямованості; запропонування класифікації об'єктів пошуку; з'ясування особливостей використання обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю; обґрунтування ситуаційної обумовленості тактики обшуку; розробка підстав класифікації тактичних прийомів провадження пошукових дій; доведення необхідності систематизації тактичних прийомів обшуку; здійснення побудови типових систем тактичних прийомів обшуку (тактичних комбінацій).

За темою дисертації автором опубліковані такі роботи:

1. Денисюк С.Ф. К вопросу о понятии и признаках обыска //Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. /Відп. ред. В.Я. Тацій. - Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998. - Вип. 35. - 0,5 друк. арк.

2. **Денисюк С.Ф.** Сущность обыска и его функции в уголовно-процессуальной деятельности // Актуал. пробл. держави та права: Зб. наук. праць. – Одеса: Держ. ун-т, 1998. - Вип. 5. - 0,5 друк. арк.

3. **Денисюк С.Ф.** Проблеми тактики обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю // Вісн. Акад. правових наук України. - Харків: Право, 1999. - № 1 (16). - 0,5 друк. арк.

4. **Денисюк С.Ф.** Про тактичну операцію "груповий обшук" та її роль в розслідуванні злочинів, які вчиняються організованими злочинними групами // Пробл. боротьби зі злочинністю у сфері екон. діяльності: Зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998. - 0,2 друк. арк.

Денисюк С.Ф. Система тактичних прийомів обшуку. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 1999.

Дисертація присвячена проблемам тактики провадження обшуку. В роботі досліджуються можливості систематизації тактичних прийомів обшуку, побудови їх систем і підсистем. Запропоновані типові системи тактичних прийомів (тактичні комбінації), які є найбільш оптимальними у відповідних ситуаціях. Основні результати роботи знайшли застосування в діяльності слідчих органів прокуратури та МВС України.

Ключові слова: обшук, тактика обшуку, система тактичних прийомів, тактична комбінація.

Денисюк С.Ф. Система тактических приемов обыска. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 1999.

Диссертация посвящена проблемам тактики производства обыска. В работе определяются его наиболее существенные признаки, исследуются функции и функциональная направленность поисковых действий. По мнению диссертанта, обыск - это следственное действие, заключающееся в принудительном обследовании различных объектов с целью отыскания предмета поиска, имеющего значение для установления истины по делу.

В диссертационном исследовании предлагается развернутая классификация объектов поиска, рассматривается характеристика отдельных видов обыска, устанавливается их своеобразие. Аргументируется важность производства обысков в системе следственных действий при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами. Автор обосновывает целесообразность использования тактических операций: "групповой обыск", "обыск-задержание", "допущение обыска с отрицательным результатом".

В работе рассматривается специфика отдельных элементов подготовки к проведению обыска. Подготовка к обыску представляет собой следующую систему мероприятий организационного характера: изучение материалов уголовного дела; сбор ориентирующей информации; определение круга участников обыска; подготовка научно-технических средств; планирование обыска. Автор акцентирует внимание на особенностях прогностической деятельности следователя, возможностях использования рефлексивного мышления и управления. Обосновывается положение о том, что существует рефлексивное взаимодействие между следователем и обыскиваемым, эффективность которого определяется "рангом рефлексии".

Значительное внимание в диссертации уделено ситуационной обусловленности тактики обыска, классификации и систематизации тактических приемов поисковых действий, разработке систем и подсистем тактических приемов. Диссертант аргументирует целесообразность выделения типовых блоков ситуаций обыска, прослеживает взаимосвязь между следственной ситуацией и тактикой обыска. В работе предприняты попытки классифицировать тактические приемы обыска (по функциональной направленности, по объекту направленности, по широте использования, по особенностям реализации, по характеру следственной ситуации). По мнению автора, систематизация тактических приемов - это более высокий этап их познания. Она связана с объединением тактических приемов в

работающие комплексы, где каждый элемент системы находится в определенной последовательности, занимает соответствующее место и выполняет возложенные на него функции.

В диссертации осуществлено построение систем тактических приемов: 1) направленной на общение с обыскиваемым; 2) направленной на осуществление поисковых действий. Каждая из предложенных систем приемов в своем составе может иметь подсистемы (тактические комбинации). На основании результатов анкетирования и интервьюирования следователей прокуратуры и МВД Украины, материалов следственной практики в работе предложены типовые системы (подсистемы) тактических приемов как наиболее оптимальные комплексы в соответствующих ситуациях. Основные результаты исследования нашли применение в деятельности следственных органов прокуратуры и МВД Украины.

Ключевые слова: обыск, тактика обыска, система тактических приемов, тактическая комбинация.

Denisyuk S.F. System of Tactical Methods of Search.- Manuscript.

Dissertation for Candidate of Legal Sciences Degree, Specialized field 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminalistics, Judicial Examination.

National Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine, Kharkov, 1999.

The dissertation is dedicated to the problems of Search Tactics. The author researches possibilities of systematization of tactical methods of search, organization of its systems and subsystems. Typical systems of tactical methods (tactical combinations), which are the most optimum in appropriate situations, are suggested/ The basic results of the work were applied in the activity of investigators of bodies of Procurator's Office and Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Key words: search, tactics of search, system of tactical methods, tactical combination.